

IONIZUJÚCE ŽIARENIE A RADIČNÁ OCHRANA

Oľga Holá

Ústav fyzikálnej chémie a chemickej fyziky FCHCHF STU, Bratislava

Abstrakt: *V príspevku je uvedená obsahová stránka prezentovaného súboru videofilmov z oblasti využitia ionizujúceho žiarenia vo vede a v medicíne, ako aj z oblasti radiačnej ochrany pred týmto žiarením. Tiež sú uvedené niektoré detaily multimediálneho spracovania týchto videofilmov ako aj ich využitie v pedagogickom procese, ale aj ako informačné zdroje pre širokú verejnosť.*

Kľúčové slová: ionizujúce žiarenie, radiačná ochrana, rádiológia, nukleárna medicína.

Úvod

Predkladaný súbor videofilmov vznikol v rámci riešenia projektu „Multimediálny program vzdelávania v oblasti ionizujúceho žiarenia a radiačnej ochrany“. Výstupom je multimediálna učebnica „Ionizujúce žiarenie a radiačná ochrana“, ktorej súčasťou sú aj prezentované vide filmy. Súbor videofilmov však má už aj „samostatný život“, ich využiteľnosť jednak vo výučbovom procese aj mimo neho je širokospektrálna.

Obsahová náplň videofilmov

Jednotlivé vide filmy pojednávajú o využití ionizujúceho žiarenia ako vo výskume, tak v medicínskej praxi. Súčasne sú uvádzané aj princípy a prostriedky radiačnej ochrany pred týmto žiarením. V jednotlivých filmoch sa dozvieme nasledovné informácie:

1. videofilm: **Röntgenové lúče a röntgenový difraktometer**

Videofilm vysvetľuje vznik brzdného a charakteristického röntgenového žiarenia a vysvetľuje z čoho pozostáva röntgenová trubica. Ďalej nás oboznamuje s princípom činnosti röntgenového difraktometra (obr.1) a s konkrétnym výskumom, ktorý sa pomocou tohto prístroja uskutočňuje.

Obr.1: Röntgenový difraktometer

2. videofilm: **Využitie röntgenových lúčov v lekárskej diagnostike**

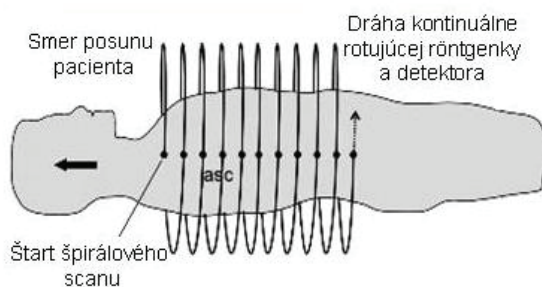
Vo filme prechádzame jednotlivými pracoviskami rádiologickej kliniky, pričom nás sprevádza prednostka tejto kliniky. Postupne sa zoznamujeme s digitálnym medicínskym röntgenom (obr.2), skiaskopom, klasickým zubným röntgenom, mamografom. V závere filmu navštívime aj najmodernejšie pracovisko vákuovej mamotómie, ktorá sa využíva nielen na diagnostiku, ale aj na odstránenie malých lézií.

Obr. 2: Digitálny röntgen

3. videofilm: **Moderné zobrazovacie techniky v rádiológii a v nukleárnej medicíne**

Zoznámime sa s princípom činnosti prístrojov, využívajúcich tomografické zobrazenie. Navštívime pracovisko počítačovej tomografie (CT) – jednak klasické CT, jednak jeho modernejšieho kolegu - „multislice CT“ (obr.3). Film pojednáva aj o takých moderných zobrazovacích technikách, ktoré nevyužívajú ionizujúce žiarenie, ale sú neoddeliteľnými diagnostickými prostriedkami pri komplexnom vyšetrení pacientov. Ide o pracovisko magnetickej rezonancie a ultrasonografie. Vysvetlené sú princípy činnosti prístroja MRI, ako aj Dopplerov jav, využívaný v ultrasonografii, umožňujúci farebným kódovaním odlíšiť smer toku krvi.

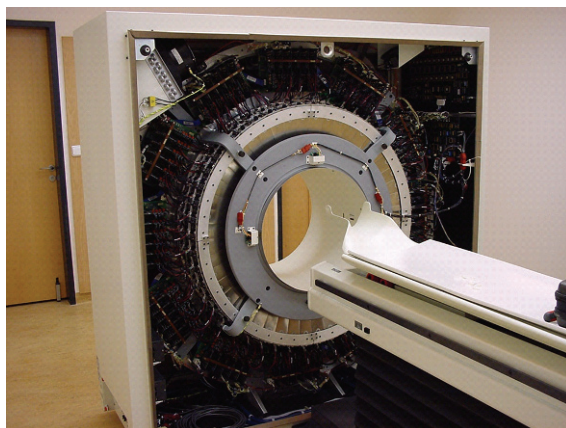

Obr.3: Princíp činnosti špirálového CT

4. videofilm: **Nukleárna medicína – otvorené žiariče v diagnostike a terapii**

V tomto filme sa oboznámime s pracoviskami Kliniky nukleárnej medicíny. Film ukazuje prípravu rádiofarmák – otvorených žiaričov, ktoré sa aplikujú pacientom pred samotným vyšetrením. Vysvetlené sú princípy scintilačných detektorov - ako najčastejšie používaných detektorov v tejto oblasti. Prechádzame pracoviskami scintigrafie (gamagrafie), SPECT-u (jednofotónovej emisnej tomografie). Nakoniec

navštívime najmodernejšie oddelenie PET-u (obr.4) (pozitrónová emisná tomografia), pričom je vysvetlený aj princíp pozitrón-elektrónovej anihilácie, ktorý sa v tomto prístroji využíva na registráciu gama žiarenia.

Obr.4: PET kamera

5. videofilm: **Ionizujúce žiarenie a radiačná ochrana v medicíne**

V tomto filme vysvetľujeme čo sa rozumie všeobecne pod ionizujúcim žiarením, kde a kedy vzniká, aký je princíp ionizácie a excitácie. V ochrane pred týmto žiarením uvádzame základné ciele a princípy radiačnej ochrany – t.j. ochrana pred vonkajším ožiarením - časom, vzdialenosťou a tienením a ochrana pred vnútornou kontamináciou. Ďalej rozoberáme najmä pasívne ochranné prostriedky (obr.5), konkrétne aplikované v medicínskej praxi.

Obr.5: Tieniace olovené dvere

Multimediálne spracovanie

Natočenie videoklipov sa uskutočnilo jednak na pracovisku autorky – na Ústave fyzikálnej chémie a chemickej fyziky FCHPT STU, jednak na Onkologickom ústave sv. Alžbety a Lekárskej fakulte UK v Bratislave.

Spracovanie videoklipov bolo počítačovo upravené pomocou softwaru Pinnacle Studio. Medzi videoklipy boli vsúvané vlastné statické obrázky, fotografie, grafy, resp. powerpointové stránky s matematickými odvođeniami.

Ozvučenie videofilmov pozostáva z kombinácie pôvodného zvukového pozadia, podfarbujúcej hudby, odborného komentára autorky, resp. odborných spolupracovníkov.

Parametre jednotlivých videofilmov:

1. Röntgenové lúče a röntgenový difraktometer

Réžia, kamera: doc. RNDr. Oľga Holá, PhD.

Scenár, komentár: doc. RNDr. Oľga Holá, PhD.,

Odborný poradca: doc. Ing. Jozef Kožíšek, CSc.

Vlastnosti: (720 x 576) pixelov, kompresia: XVID,

doba trvania: 8:58 min

2. Využitie röntgenových lúčov v lekárskej diagnostike

Réžia, kamera, scenár: doc. RNDr. Oľga Holá, PhD.

Komentár: doc. RNDr. Oľga Holá, PhD., doc. MUDr. Viera Lehotská, PhD.

Odborní poradcovia: doc. MUDr. Viera Lehotská, PhD., Ing. Erzsébet Fűri

Vlastnosti: (640 x 480) pixelov, kompresia: XVID, doba trvania: 13:23 min

3. Moderné zobrazovacie techniky v rádiológii a v nukleárnej medicíne

Réžia, kamera: doc. RNDr. Oľga Holá, PhD.

Scenár: doc. RNDr. Oľga Holá, PhD., Ing. Erzsébet Fűri

Komentár: doc. RNDr. Oľga Holá, PhD., doc. MUDr. Viera Lehotská, PhD.

Odborní poradcovia: doc. MUDr. Viera Lehotská, PhD., Ing. Erzsébet Fűri

Vlastnosti: (640 x 480) pixelov, kompresia: DIVX, doba trvania: 17:52 min

4. Nukleárna medicína – otvorené žiariče v diagnostike a terapii

Réžia, kamera: doc. RNDr. Oľga Holá, PhD.

Scenár: Ing. Erzsébet Fűri, doc. RNDr. Oľga Holá, PhD.

Komentár: doc. RNDr. Oľga Holá, PhD.

Odborní poradcovia: Ing. Erzsébet Fűri, doc. MUDr. Izabela Makaiová, PhD.

Vlastnosti: (640 x 480) pixelov, kompresia: DIVX, doba trvania: 12:51 min

5. Ionizujúce žiarenie a radiačná ochrana v medicíne

Réžia, kamera, scenár: doc. RNDr. Oľga Holá, PhD.

Komentár: doc. RNDr. Oľga Holá, PhD.

Odborná poradkyňa: Ing. Erzsébet Fűri

Vlastnosti: (640 x 480) pixelov, kompresia: DIVX, doba trvania: 10:42min

Aplikácie

Súbor videofilmov ako celok, ako aj jednotlivé videofilmy sa dajú využiť na vysokých školách v rámci prednášok, alebo laboratórnych cvičení - na rôznych prírodovedeckých, zdravotníckych, lekárskech fakultách univerzít ako aj na technických univerzitách v predmetoch súvisiacich s ionizujúcim žiarením, radiačnou ochranou, rádioekológiou, rádiofarmáciou, biomedicínskou chémiou a fyzikou, a pod. V súčasnej dobe boli už priamo aplikované v predmete „Radiačná ochrana“ na FCHPT a na Fakulte matematiky, fyziky a informatiky UK v Bratislave. Videofilmy, týkajúce sa priamo radiačnej ochrany a práce s otvorenými žiaričmi sa stali aj odporúčanou a využívanou „literatúrou“ bakalárskych prác.

Niektoré z prezentovaných videofilmov boli tiež poskytnuté ako študijný materiál pre stredoškolských učiteľov v rámci zvyšovania ich kvalifikácie, ktorý môžu využiť ako výučbový materiál vo výučbe na gymnáziách, stredných chemických a zdravotných školách.

V neposlednom rade tieto videofilmy môžu slúžiť ako informačný a propagačný materiál pre širokú verejnosť. Niektoré z nich sa napríklad využili v informačnom

prednáškovom dni, usporiadanom pre starostov obcí v okolí jadrových elektrární, ktoré organizovala Slovenská nukleárna spoločnosť v máji 2009.

Záver

Záverom sa pokúsime zhrnúť prínos predkladaných videofilmov. Prínosy z hľadiska poskytovania informácií:

1. Kompletný súbor videofilmov poskytuje vstupnú informáciu jednak o ionizujúcom žiarení a radiačnej ochrane, jednak o moderných zobrazovacích technikách v medicíne.
2. Vo videofilmoch sa vysvetľujú fyzikálne princípy moderných prístrojov využívajúcich ionizujúce žiarenie, aplikácia týchto zariadení vo výskume a v medicínskej praxi.
3. Videofilmy prezentujú nové poznatky zo sveta prírodných vied a využitie týchto poznatkov v prístrojovej technike a v konečnom dôsledku pokroky v diagnostike a terapii.

Prínosy z pedagogického hľadiska:

1. Videofilmy zlepšujú názornosť, príťažlivosť predmetov, v ktorých sa tieto videoprodukcie použijú.
2. Zvyšujú motiváciu k poznávaniu a evokujú predstavivosť .
3. Podnecujú k otázkam a aktivujú študentov pri hľadaní riešení.

PodĎakovanie

Videofilmy vznikli v rámci riešenia projektu KEGA MŠ (2005-2008) *Multimediálny program vzdelávania v oblasti ionizujúceho žiarenia a radiačnej ochrany* č. 3/3062/05. PodĎakovanie patrí vedeniu OÚSA za umožnenie natáčania, ako aj všetkým odborným poradcom, ktorí sa na tvorbe videofilmov podieľali.

Adresa autora

Doc.RNDr. Oľga Holá, PhD.

Oddelenie chemickej fyziky Ústavu fyzikálnej chémie a chemickej fyziky Fakulty chemickej a potravinárskej technológie STU

Radlinského 9, 812 37 Bratislava

olga.hola@stuba.sk